

Theodorus Gaza. M. Tullii Ciceronis liber De senectute in graecum translatus. Edidit Ioannes Salanitro. Leipzig 1987 (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana). Σελ. xxvi+146.

Ὁ Θεόδωρος Γαζής, Θεσσαλονικεύς, υπῆρξε σημαντικὴ φυσιογνωμία τοῦ 15. αἰῶνος (1400-1475). Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πατρίου πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1430), ὁ Γαζής ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν, ὅπου καὶ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐπεδόθη ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς συγγραφὴν πρωτοτύπων ἔργων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς μετάφρασιν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων (Ἀριστοτέλους, Θεοφράστου, Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου καὶ ἄλλων) εἰς τὴν λατινικὴν ἢ ἀντιστρόφως, λατινικῶν συγγραμμάτων εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφρασθέντων περιλαμβάνεται καὶ τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Κικέρωνος *Cato maior de senectute*, τοῦ ὁποίου τὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν μετάφρασιν, *Κάτων ἢ περὶ γῆρας*, ἐκδίδει (ἓνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα μετὰ τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τοῦ Ph. C. Hess, Halle 1833) διὰ τοῦ μετὰ χεῖρας τόμου ὁ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν εἰς τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τοῦ Γαζῆ ἀσχολούμενος Ἰταλὸς λόγιος Giovanni Salanitro. Τῆς μεταφράσεως, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ ἐκδότης, ὑπάρχει διττὴ παράδοσις: ἡ μία μὲν, ἡ καὶ παλαιότερα, ὀλιγότερον ἐπεξεργασμένη καὶ ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ δεκαεπτὰ χειρογράφων (=παράδοσις α), ἡ ἄλλη δέ, ἡ καὶ νεωτέρα, περισσότερον ἐπεξεργασμένη καὶ ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ ἐνὸς κώδικος, τοῦ Turicensis C 136 (=παράδοσις β).

Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς μεταφράσεως τοῦ Γαζῆ αἱ γνῶμαι διίστανται ἄλλοι υπῆρξαν ἐπισινέται τῆς, ἄλλοι ὅμως (μεταξὺ τῶν καὶ ὁ περιώνυμος Ἰωσήφ Scaliger) τὴν κατέκριναν δι' ἄγνοιαν τοῦ λατινικοῦ ιδιώματος ἢ διὰ τὰς αὐθαίρετους παρεμβάσεις τοῦ Γαζῆ εἰς τὸ πρωτότυπον κείμενον. Εὐφωδῶς, νομίζω, ὁ νέος ἐκδότης ὑποστηρίζει ὅτι αἱ προηγηθεῖσαι κρίσεις ἀφωρμήθησαν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γνωστῆς παραδόσεως α, τῶν φιλολόγων ἀγνοούντων τὴν μεταγενεστέραν καὶ βελτίονα, καθὸ πιστοτέραν εἰς τὸ πρωτότυπον λατινικὸν κείμενον, παράδοσιν β. Ἐξετάζεται ἐπίσης ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν χειρογράφων τῆς παραδόσεως α, ἐκ συγκρίσεως τῶν γραφῶν τῆς ὁποίας διακρίνονται τρεῖς ομάδες, συμφορόμεναι πάντως μέχρι σημείου ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατος ἡ συναγωγή «σταφυλλῆς» (τῆς ἄλλως καλουμένης «στέμματος»): «Nullum vero stemma recensionis a describere ipse conatus sum, cum contaminationes... nullam certam codicum cognationem delineare sinant» (σελ. xvi). Εἰς παρόμοιον ἀδιέξοδον ὁδηγεῖται καὶ ἡ ἔρευνα πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς συγγενείας τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως πρὸς τὰς ομάδας τῶν λατινικῶν κωδίκων τοῦ Κικέρωνος (ἀπεικονιζόμενας διὰ τῶν συμβόλων **x** καὶ **y**): καὶ ἐνταῦθα παρατηρεῖται σύμφυρσις, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι ὁ Γαζής θὰ πρέπει νὰ ἐχρησιμοποίησε λατινικὸν ἀντίβολον ὀπλισμένον μὲ ποικίλας γραφὰς ἄλλων κωδίκων: «Gazae translatio non ex uno, sed e multis codicibus libat; mea quidem sententia Gazam codicem quendam cui variae lectiones ab aliis codicibus manantes adpositae erant secutum esse verisimile est; hic autem codex non in deterioribus habendus est, quod optimas lectiones nonnumquam praebebat: ergo Gazae interpretatio Graeca... viro illi philologo qui in edendo Cicerone critici partes strenue tueri velit non est neglegenda» (σελ. xvii).

Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἀμφοτέρων τῶν παραδόσεων (α καὶ β) ἐκδίδεται εἰς ἀπέναντι ἀλλήλων σελίδας (2-63), ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ δύναται εὐχερῶς νὰ διακριβῶν τὴν μεταξὺ τῶν δύο συγγένειαν. Σπουδαίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου βοήθειαν παρέχει τὸ ἐν τέλει τοῦ κειμένου διεξοδικὸν Ὑπόμνημα (Commentarius, σελ. 64-87), ὅπου παραβάλλονται αἱ γραφαὶ τῶν δύο παραδόσεων πρὸς ἀλλήλας καὶ

πρὸς τὰς γραφὰς τῆς λατινικῆς παραδόσεως, ἀναζητεῖται ἐκάστοτε τὸ λατινικὸν κείμενον τὸ ὁποῖον πιθανώτατα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Γαζῆς καὶ ἐρευνᾶται τὸ εὐστοχον ἢ μὴ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως. Ἐκ συγκρίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς τὸ λατινικὸν συνάγεται ὅτι ὁ Γαζῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, προσκολλᾶται εἰς τὸ λατινικόν, ἐνίοτε ὅμως, ἀπελευθερούμενος τῶν δεσμῶν τοῦ πρωτοτύπου, τὸ ἀναπλάσσει δημιουργικῶς. Δείγματα ἐκ τοῦ προοιμίου ἐπάγομαι τῆς πρώτης μὲν περιπτώσεως τὸ ἐξῆς:

1.2. (ἔκδ. Wulleumier)
Hoc enim onere, quod mihi commune
tecum est, aut iam urgentis aut certe
aduentantis senectutis et te et me etiam
ipsum leuari volo.

1.2 (παράδοσις β, ἔκδ. Salanitro, σελ. 3.14-16)
τοῦ γάρ τοι φορτίου τοῦδε, ὅπερ ἐμοὶ κοινὸν
ὑπάρχει πρὸς σέ, ἢ ὡς ἐπιθεμένου ἤδη τοῦ
γῆρας ἢ ὡς ἀληθοῦς ἐπιόντος καὶ σέ καὶ
ἐμαυτὸν κουφίσαι ἐθέλω.

Τῆς δευτέρας δὲ περιπτώσεως ἐπάγομαι τοὺς ἐν ἀρχῇ μνημονευομένους στίχους τοῦ Ἐννίου:

1.1. (ἔκδ. Wulleumier)
O Tite, si quid ego adiuro curamue le-
uasso,
Quae nunc te coquit et uersat in pectore
fixa,
Ecquid erit praemi?

1.1. (παράδοσις β, ἔκδ. Salanitro, σελ. 3.1-5)
ὦ Τίτε, εἰ κεν ἐγὼ πρόφρων τοι ἴκωμαι ἀρή-
ξων,
πάγχυ τε κούφην ἀργαλέην μελεδῶνά γε
θῶμαι,
ἢ σ' αὐτῶς ἔψουσ' αἰνῶς μάλα δὴ κατατῆκει,
ἠδὲ παγείσ' ἐν στήθεσι θυμόν σ' ἀμφικρα-
δαίνει,
τῆ νῦν τείρειαι, ἄθλον ἔπειτ' ἂν ἐμοὶ τί ποτ'
εἴη;

Ἡ ἐλευθεριότης μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ Γαζῆς μετεχειρίσθη τὸ κείμενον τοῦ Ἐννίου ἀπήρσεν εἰς τὸν Ἰωσήφ Scaliger τὸν πάνυ, γράψαντα: «Primum nimium sibi permittit, qui duos versiculos cum dimidiato quinque integris Graecis reddiderit, deinde secundus versus obscurissimus est, quem nemo sine Ennianis assequi potest. reliqua praetereo. nam plura erant animadvertenda» (παρὰ Salanitro, σελ. 64). Ἡ κρίσις τοῦ Scaliger εἶναι ὑπερβαλλόντως αὐστηρά· διότι ἂν ὄντως ἢ μετάφρασις συμβαίνει νὰ μὴ ἀκολουθῆ πιστῶς εἰς τὴν λέξιν τοῦ πρωτοτύπου κειμένου ἀλλὰ νὰ τὴν διευρύνῃ, παρὰ ταῦτα δὲν ἀπιστεῖ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ πρωτοτύπου, τὸ ὁποῖον πνεῦμα προβάλλεται διὰ νέων εἰκόνων ἐντονώτερον: ἀληθῶς εἰπεῖν, πρόκειται περὶ δημιουργικῆς ἀναπλάσεως ἐμφανιούσης βαθεῖαν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἱκανὴν αἴσθησιν καλλιτεχνίας. (Πβ. ἐπίσης τὴν μετάφρασιν καὶ ἐτέρου παραθέματος τοῦ Ἐννίου, ἐν τέλει τοῦ 4.10 [=σελ. 11. 1-3 Salanitro], περὶ τῆς ὁποίας, παρὰ τὰ ὅσα ἐπικριτικὰ ἔγραψαν ὁ Scaliger καὶ ὁ Hess, ὁ νέος ἐκδότης ὀρθῶς παρατηρεῖ [Commentarius, σελ. 68]: «sed Gazam Latinae sententiae sensum non male reddidisse puto»). Ἐνίοτε μάλιστα ὁ μεταφράστης αἴραται εἰς ὕψος ποιητικόν, τοῦ λόγου εἰς ἄκρον ἐντεινομένου, οἷον εἶναι τὸ ἐν 12.39-40 περὶ ἡδονῆς λεγόμενον:

12.39-40 (ἔκδ. Wulleumier)
Nullam capitaliorem pestem quam vo-
luptatem corporis hominibus dicebat a
natura datam, cuius uoluptatis auidae
libidines temere et effrenate ad potiendum
incitarentur. Hinc patriae proditioes,
hinc rerum publicarum eversiones, hinc
cum hostibus clandestina colloquia na-
sci, nullum denique scelus, nullum malum
facinus esse ad quod suscipiendum non

12.39-40 (παράδοσις β, ἔκδ. Salanitro, σελ. 29.30-33, 31.1-7)
οὐδένα γάρ τοι λοιμὸν ἔφασκεν ἀνθρώποις
δεδοσθαι πρὸς τῆς φύσεως ὀλεθριώτερον
ἡδονῆς τῆς περὶ σώματος, ἧς ἂν τὸ ἐπιθυμοῦν
ἐμφορηθῆναι ἰταμῶς τε καὶ δυσηνίως ὀργῆ
τε καὶ κατερεθίζοιτο. ἐντεῦθεν προδοσίας
πατριδῶν, ἐντεῦθεν πολιτείων ἀνατροπᾶς,
ἐντεῦθεν λαθρίας πρὸς πολεμίους ἀναφε-
σθαι ξυνουσίας· ἀπλῶς τε μηδὲν ἄγος μηδέ

libido uoluptatis impelleret; supra uere et adulteria et omne tale flagitium nullis excitari aliis illecebris nisi uoluptatis; cumque homini siue natura siue quis deus nihil mente praestabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum quam uoluptatem.

τινα κακουργίαν εἶναι, ἦντιν' οὐκ ἂν ἡ τῆς ἡδονῆς ἐπιθυμία προσδέξασθαι συνωθήσειε· διακορήσεις δὲ καὶ μοιχείαι καὶ ξύμπασαν ὕβριν τοιαύτην μὴ ἂν ἄλλαις ἴσχυριν ἄλλ' ἢ ἡδοναῖς παροξύνεσθαι. ἀνθρώπων δὲ μηδὲν ἐξωχώτερον νοῦ εἴτ' ἐκ φύσεως εἴτ' ἐκ τῶν θεῶν δοθέντος, τούτῳ δὲ τῷ θεῷ δῶρον τε καὶ χαρίσματι μηδὲν οὕτως ἐναντίον εἶναι ὡς ἡδονήν.

Πβ. ἐπίσης τὸν θαυμαστὸν ἔπαινον τῆς γεωργίας, 15.51-54 (σελ. 37.31-32, 39.1-31, 41.1-16 Salanitro).

Ἡ ἔκδοσις κατακλείεται (σελ. 88-146) ὑπὸ δύο ἐκτενῶν πινάκων, ἑλληνολατινικοῦ καὶ λατινοελληνικοῦ, ἄκρως χρησίμων εἰς τὴν μελέτην τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ Γαζῆ.

Ὁφείλομεν καὶ δημοσίᾳ νὰ ἐπαινέσωμεν τὸν G. Salanitro διὰ τὴν ἐλλογιμότητα, ἀκρίβειαν καὶ πληρότητα τῆς πρὸ ἡμῶν ἐκδόσεως, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ὁποίας, ὅπως ὁμολογεῖ (σελ. xix), ἐμόχθησεν ἐπὶ δεκαεξ ὄλα ἔτη. Ἐπισημαίνομεν ἰδίως τὸ τμήμα τὸ ἐπιγραφόμενον Commentarius, ὅπου, πλὴν τῶν ἄλλων (πβ. καὶ ὅσα παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω), ὁ Salanitro ἐπισκοπεῖ τὰς περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Γαζῆ εἰδικωτέρας τῶν παλαιότερων λογίων γνώμας καὶ κρίνει αὐτὰς κατ' ἀξίαν, ἄλλοτε μὲν ἐπικροτῶν αὐτάς, ἄλλοτε δέ, τὸ καὶ συνηθέστερον, ἀνασκευάζων ἀδίκους ἐπικρίσεις.

Προβαίνομεν νῦν εἰς ὄρισμένας παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου, τῶν σχολίων καὶ τῆς ὀρθογραφίας: 11.38 (σελ. 29.10) *τῶν... δικῶν, ἅς ποτε συνηγόρησα*] τὸ κείμενον (κατὰ τὴν παράδοσιν β) φαίνεται ν' ἀκολουθῆ εἰς τὸ λατινικὸν *causarum... quascumque defendi*. Καὶ εἰς μὲν τὸ λατινικὸν ἡ αἰτιατικὴ *quascumque* δικαιολογεῖται ὡς ἐκ τοῦ *defendi*, εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὁμως ἀπαιτεῖται δοτικὴ λόγῳ τοῦ *συνηγόρησα*· σύνταξις *συνηγορῶ τινα* εἶναι ἀνήκουστος, πρέπει ἄρα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος νὰ διορθωθῆ εἰς *αἷς ποτε συνηγόρησα*. Κατὰ τὴν παράδοσιν α (σελ. 28.9) ἀναγινώσκομεν *ὄν ποτε συνηγόρησα*· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ σύνταξις *συνηγορῶ τινος* εἶναι παρὰ τοὺς νόμους τῆς ἑλληνικῆς, ὅθεν ἡ χωλαίνουσα τῶν χειρογράφων γραφὴ πρέπει νὰ ἀντικατασταθῆ διὰ τοῦ *(ὑπὲρ) ὄν* (ἢ *περὶ) ὄν*) *συνηγόρησα*. —11.38 (σελ. 29.10-11) *νόμιμα οἰωνιστῶν καὶ ἀρχιερέων καὶ πολιτῶν δὴ συντάττομαι*] ἡ χρῆσις εἶναι Πλατωνικὴ, Νόμ. I 627a7 *τὰ νόμιμα... συνετάξατο*, I 625 e1-2 *καὶ πάντ' ὁ νομοθέτης... συνετάττετο*, κ.ἄ.— 12.39 (σελ. 29.31-32) *ἡδονῆς τῆς περὶ σώματος*] ἡ σύνταξις τοῦ κώδικος T χωλαίνει· ἴσως γρ. *ἡδονῆς τῆς περὶ σώμα* (πβ. 14.50 [σελ. 37.30] *ἡς δὴ περὶ ψυχὴν ἡδονῆς*) ἢ μᾶλλον *ἡδονῆς τῆς περὶ (τὸ) σώμα* (πβ. Ξενοφ. Ἑλλ. 6.1.16 *ἐγκρατέστατος... τῶν περὶ τὸ σώμα ἡδονῶν*). Ἡ γενικὴ πῶσις τοῦ κειμένου θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἂν ἡ σύνταξις εἶχεν *ἡδονῆς τῆς τοῦ σώματος* (πβ. κατωτέρω 15.51 [σελ. 37.31] *πρὸς τὰς τῶν γεωργῶν... ἡδονὰς* καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. 4.8.22 *αἱ τοῦ σώματος ἡδοναί*). — 12.42 (σελ. 33.2) *ἡ ιδιωτικῶν οὐκ εἶδεν ἀδοξίαν τῆς ὄλης ἡγεμονίας προσῆπτε*] ἡ μετάφρασις ἀποδίδει καλῶς τὸν νοῦν τοῦ λατινικοῦ κειμένου (*quae cum probro privato coniungeret imperii decus*), ἀπομακρύνεται ὁμως τῆς λέξεως μεταφράζουσα τὸ *imperii decus* διὰ τοῦ *ἀδοξίαν τῆς ὄλης ἡγεμονίας*, ὡς ἐὰν ἀντὶ *decus* ὁ Γαζῆς εἶχεν ἀναγνώσει *deducus*. — 13.44 (σελ. 33.27) *πολλάκις παῖς ὄν γέροντα ἐώρων ἀναλύοντα μετὰ δεῖπνον*] προτιμότερον γρ. *(οἰκάδε) ἀναλύοντα*, κατὰ τὴν παράδοσιν α (σελ. 32.27). Ὁ τοπικὸς προσδιορισμὸς *οἰκάδε*, προσθήκη τοῦ Γαζῆ εἰς τὴν παράδοσιν α, εἶναι ἀναγκαία πρὸς διασάφησιν τῆς συγκεκριμένης ἐνταῦθα ἐννοίας τοῦ *ἀναλύειν* = ὑποστρέφειν· εἰς τὸ λατινικόν, τὸ *redeuntem a cena*, καὶ ἄνευ τοῦ *domum*,

οὐδεμίαν νοηματικὴν ἀσάφειαν ἦτο δυνατὸν νὰ προξενήσῃ.— 14.50 (σελ. 37. 28-29) ὡς *καὶ ἐκεῖνο τὸ Σόλωνος σεμνολόγημα ἔχει, ὅπερ ἐμμέτρως φησὶν... γηράσκων αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος*] τὸ ἰδίωμα τῆς ἑλληνικῆς ἀπαιτεῖ αἰτιατικὴν διδασκόμενον (ἐφ' ὅσον ὁ λόγος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ προηγηθέντος ὡς *καὶ ἐκεῖνο τὸ Σόλωνος σεμνολόγημα ἔχει*), γραφὴν μάλιστα μαρτυρουμένην ὑπὸ δύο κωδίκων τῆς παραδόσεως **α**. Διάφορον κατὰ τὴν σύνταξιν εἶναι τὸ ἐν 8.26 (σελ. 21.9-10) *καθάπερ Σόλωνα ἔπεσιν ὁρῶμεν μεγαλυόμενον, ὃς γηράσκειν καθ' ἡμέραν τι διδασκόμενος ἔλεγεν*.— 15.51 (σελ. 39.5-6) *ἦτις* (‘cil. ἢ τῆς γῆς δύναμις τε καὶ φύσις) *εἰς κόλπον μεμαλαγμένον τε καὶ ἀνεξυμωμένον τὸ σκεδασθὲν σπέρμα ὑποδεξαμένη*] εἰς τὴν φράσιν αὐτήν, κατὰ τὴν παράδοσιν **β**, τὸ *ἀνεξυμωμένον*, τύπος ἄλλοθεν ἀμάρτυρος, παρέχει πράγματα. Τὸ λατινικὸν δίδει *quae* (δηλ. *ipsius terrae uis ac natura*) *cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excipit*. Ἡ παράδοσις **α** ἀντὶ τοῦ *ἀνεξυμωμένον* ἔχει *διεργασμένον*: τὸσον τὸ λατινικὸν *subacto* (βλ. Lewis-Short, *A Latin Dictionary* ἐν λ. *subigo* I. B) ὅσον καὶ τὸ *διεργασμένον* τῆς παραδόσεως **α** ἀναφέρονται εἰς τὴν γῆν τὴν ὑποδεχομένην τὸ σπειρόμενον σπέρμα εἰς τὸν ἐκ κατεργασίας τοῦ γεωργοῦ μαλακὸν καταστάνατα κόλπον τῆς. Ἡ σύνδεσις τοῦ *ἀνεξυμωμένον* μὲ τὸ *μεμαλαγμένον* διδάσκει ὅτι καὶ ἐκεῖνο πρέπει νὰ εἶναι χρόνου συντελικοῦ. Ἄλλὰ ποίου ρήματος; Ὁ ἐν τέλει τοῦ τόμου λεπτομερῆς ἑλληνολατινικὸς πίναξ (*Index Graeco-Latinus*) σιγᾶ. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἰδίᾳ λέξις *subactus* ἀπαντᾷ ἐν συνεχείᾳ (17.59) εἰς τὴν φράσιν *humum subactam atque puram*, ὅπου ὁ Γαζῆς μεταφράζει (σελ. 44.8 καὶ 45.8) *τὸ τῆς γῆς μαλθακὸν (μαλακὸν Paris. gr. 2071 in linea, μαλθακὸν ipse in mg.) καὶ ὑπόκουρον*. Ἄρα εἰς τὸ *ἀνεξυμωμένον* ὑπόκεινται αἱ ἑλληνικαὶ *διεργασμένον, μαλθακὸν (μαλακὸν)*. Ἄν δὲν πρόκειται περὶ παραναγνώσεως τοῦ ἐκδότου, πιθανὸν τότε νὰ πρόκειται περὶ σφάλματος τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος T (πολλὰ σφάλματα τοῦ κώδικος τούτου παρενεῖρει ὁ ἐκδότης μεταξὺ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος). Ὅποσδήποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ ὀρθὴ γραφὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη παρὰ *ἀνεξυμωμένον* (βλ. LSJ ἐν λ. *ἀναξυμῶω*), λέξις ἡ ὅποια πρέπει νὰ προστεθῇ εἰς τὸν ἑλληνολατινικὸν πίνακα καὶ εἰς τὸ λῆμμα *subigo* τοῦ λατινο-ελληνικοῦ πίνακος (σελ. 143). (Τὴν ὀρθὴν γραφὴν ὑπέδειξεν εἰς τὸν γράφοντα ὁ σεβαστὸς πρεσβύτερος Π. Κ. Γεωργοῦντζος).— 16.56 *αἰεὶ γὰρ [τοῦ] τάγαθοῦ καὶ ἐπιμελοῦς κυρίου*] διὰ τῶν λέξεων ἀποδίδεται τὸ λατινικὸν *semper enim boni assiduique domini*. Ὁ ἐκδότης ὀβελίζει τὸ τοῦ παρὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν τῶν χειρογράφων. Ἀπλούστερον ὅμως θὰ ἦτο νὰ γραφῆ τοῦ τ' *ἀγαθοῦ καὶ ἐπιμελοῦς κυρίου*.— 22.79 (σελ. 57.23-24) *μη οἴεσθε... ὡς οὐδὲν <ῆ> οὐδαμοῦ ἐγὼ ἔσομαι, ἐπειδὴν ἂν ὑμῶν ἀποχωρήσω*] ββ. Ξενοφ. Κύρ. παιδ. 8.7.17 *οὐ γὰρ δήπου τοῦτο γε σαφῶς δοκεῖτε εἰδέναι ὡς οὐδὲν ἔτι ἐγὼ ἔσομαι, ἐπειδὴν τοῦ ἀνθρώπινου βίου τελευτήσω*. Ὁ νέος ἐκδότης εἰς τὸ κείμενον τοῦ Γαζῆ εἰσάγει τὸ διαζευκτικὸν μόριον *ἢ*, παρωθούμενος προφανῶς ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ *polite arbitrari... me, cum a uobis discessero, nusquam aut nullum fore*. Ἄλλὰ τὸ ἰδίωμα τῆς ἑλληνικῆς ἀπαιτεῖ τὸ ἀσύνδετον, οὐδὲν οὐδαμοῦ. Κλασικὸν παράδειγμα τὸ Πλάτ. Παρμ. 166a1-2 *ὅτι τᾶλλα τῶν μὴ ὄντων οὐδενὶ οὐδαμῆ οὐδαμῶς οὐδεμίαν κοινωνίαν ἔχει*. Πλησιέστατον πρὸς τὸ προκείμενον, κατὰ τε τὸν νοῦν καὶ τὴν λέξιν, εἶναι τὸ Πλάτ. Φοῖδ. 70a1-6 *τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἀπιστίαν παρέχει τοῖς ἀνθρώποις μὴ, ἐπειδὴν ἀπαλλαγῆ τοῦ σώματος, οὐδαμοῦ ἔτι ἦ, ἀλλ' ἐκεῖνη τῇ ἡμέρᾳ διαφθεῖρηται τε καὶ ἀπολλύηται ἢ ἂν ὁ ἀνθρώπος ἀποθνήσκῃ, εὐθὺς ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος, καὶ ἐκβαίνουσα ὡσπερ πνεῦμα ἢ κἀπνὸς διασκεδασθεῖσα οἴχηται διαπτομένη καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ἦ*.

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν εἰς τὸ Ὑπόμνημα (*Commentarius*) ὑπῆρχον συχνότεραι εἰδήσεις περὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Γαζῆς συγχωνεύει μεταξὺ

τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως πολλά παραθέματα ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἄλλων (πβ. P. Wuilleumier, Ciceron. Caton l'ancien (De la vieillesse), Paris 1955, σελ. 47 ἐξξ.). Ἐπὶ παραδείγματος, τὸ ἐν 14.46 (σελ. 35.20) *κόλικας ὡς ἐν τῷ Ξενοφῶντος Συμποσίῳ σμικραὶ καὶ ἐπιψεκάζουσαι* (ἀπόδοσις τοῦ λατινικοῦ *rocula, sicut in Symposio Xenophontis est, minuta atque rostantia*) ἀπηχεῖ τὸ τοῦ Ξενοφ. Συμπ. 2.26 *ἂν δὲ ἡμῖν οἱ παῖδες μικραῖς κόλιξι πυκνὰ ἐπιψεκάζωσιν* (codd. quidam ἐπιψεκάζωσιν). Ἐπίσης τὰ ἐν 14.47 (σελ. 35.26-29) *εὐ οὖν καὶ Σοφοκλῆς... ἀπέφυγον ἀπηχοῦν τὰ ἐν Πλάτ. Πολιτ. I 329b7-c4 καὶ δὴ καὶ Σοφοκλεῖ... δεσπότην ἀποδράς* τὰ ἐν 21.78 (σελ. 57.12-21) ἀπηχοῦν τὰ τοῦ Πλάτ. Φαίδρ. 245c5-246a2 καὶ Φαίδ. 75e2-7 τὰ ἐν 22.79-81 (σελ. 57.22-32, 59.1-12) ἀπηχοῦν τὰ τοῦ Ξενοφ. Κύρ. παιδ. 8.7.17-22 κτλ.

Τὰ τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα εἶναι ἐλάχιστα (ἐντὸς παρενθέσεως ἢ ὀρθῆ γραφῆ): σελ. 7.30 μῆδ' (μῆδ'), 13.2 χαριέντως (χαριέντως), 20.20 καὶ 21.19 ὄτι (ὄ τι), 21.24 σεμνότεροι (σεμνότερος), 23.9 τῷ (τῶ), 29.17 μεμελετήμενα (μεμελετημένα), 35.23 νυκτὰ (νύκτα), 47.3 ἐνίξε (ἐνίξε), 76.8 ἄ ποτε (ἄς ποτε).— Τὸ λεγόμενον ἐν σελ. 79 «lect. εὐκατάπτωτος... a Gaza ipso creata esse videtur» δὲν εὐσταθεῖ, ἐφ' ὅσον ἡ λέξις, καθ' ἣ διδάσκει ὁ Σοφοκλῆς (Sophocles, Greek Lexicon, σελ. 537 ἐν λ.), μαρτυρεῖται ὑπὸ Νικήτα τοῦ Βυζαντιῦ, συγγραφῆς τοῦ 9. αἰῶνος.— Εἰς τὸν βιβλιογραφικὸν πίνακα (σελ. xxi) καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ F. C. Kraft (ἐξ ἀβλεψίας γράφεται F. A. Kraft) γίνεται μνεῖα τῆς Annotatio critica κτλ., Stuttgartiae 1843, σελ. 32-72: ἡ αὐτὴ προφανῶς μελέτη εἶχε προηγουμένως ἐκδοθῆ εἰς γυμνασιακὸν πρόγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον Ad publicam explorationem progressuum quos discipuli priorum quinque classium Ioannei Hamburgensis in humanitatis studiis fecerunt... instituendam... invitat Fridericus Carolus Kraft, Hamburgi 1833, σελ. 1-52.

Ἡ πρὸ ἡμῶν σπουδαία ἔκδοσις ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ καὶ ἀναγκαῖον ὑπόβαθρον πρὸς πᾶσαν περαιτέρω ἔρευναν τοῦ ὕφους τοῦ Γαζῆ καὶ πρὸς ἀξιολόγησιν τῆς συμβολῆς τοῦ Θεσσαλονικέως λογίου εἰς τὴν μελέτην τῶν κλασικῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 15. αἰῶνα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ἰωάννου Κωνστ. Μερεντίτου, Ἡ Ἑβδόμη ἐπιστολὴ τοῦ Πλάτωνος, Ἀθήναι 1987, σελ. 287. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ.

Ἡ παρουσιαζομένη ἐργασία χωρίζεται εἰς δύο κυρίως μέρη.

Εἰς τὸ α' μέρος παρέχεται ἔκθεσις περὶ τῶν προσώπων καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἰς Σικελίαν καὶ εἰδικώτερον εἰς Συρακούσας κατὰ τὰ ἔτη τῶν τριῶν εἰς αὐτὰς ἐκδημιῶν τοῦ Πλάτωνος (383-387, 367-366, 361 π.Χ.), ἀκολουθεῖ δὲ περίληψις τῆς ἑβδόμης ἐπιστολῆς τοῦ Πλάτωνος, δι' ἧς καθίσταται πολὺ εὐκολωτέρα ἡ κατανόησις τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων αὐτῆς.

Εἰς τὸ β' μέρος, τὸ φιλολογικώτερον καὶ σπουδαιότερον (σελ. 117-254) ἔρμηνευεται μετὰ τῆς ὀφειλομένης ἐπιστημονικῆς βαθύτητος καὶ γλωσσικῆς ἀκριβείας φιλολογικῶς καὶ θρησκευτικῶς τμημὰ τὸ μόνον τῆς ἑβδόμης ἐπιστολῆς, p. 334c-335b, σύντομον μὲν, τὸ περισσότερον ὁμῶς ἀξιόλογον, μεστὸν